

De mode van de nieuwe vrijgestelden

Nico Wilterdink

Herman Vuijsje, Nieuwe Vrijgestelden. Baarn, 1977.

Komt *Nieuwe Vrijgestelden* van Herman Vuijsje in aanmerking voor een serieuze bespreking in een serieus sociologisch tijdschrift? Uit het feit dat ik deze vraag stel aan het begin van een serieus bedoelde bespreking, mag worden geconcludeerd dat ik vind van wel. Als een van de redenen wil ik aanvoeren, dat hogere en zelfs middenlagen van Westerse samenlevingen, en zeker van de Nederlandse samenleving, nog maar heel weinig zijn onderzocht. Alleen al hierom mag dit boekje een welkome aanvulling van de sociologische literatuur worden genoemd.

Onderzoek naar geprivilegieerde beroepsgroepen brengt speciale problemen met zich mee. Een probleem dat met name optreedt bij bestudering van groepen uit de "upper-middle class" - waartoe men het gros van de academici kan rekenen - is dat de onderzoeker doorgaans erg dicht bij zijn voorwerp van onderzoek staat, als hij er al niet toe behoort. Dat vergemakkelijkt aan de ene kant "intieme vertrouwdheid", maakt het aan de andere kant moeilijker afstand te nemen, gangbare vanzelfsprekendheden te wantrouwen, en niet bij voorbaat partij te kiezen in de conflicten met en binnen de bestudeerde groepen. Het boekje *Nieuwe Vrijgestelden* toont deze moeilijkheid heel duidelijk, versterkt door het feit dat de schrijver zich voor een deel opstelt als sociologisch onderzoeker, voor een ander en groter deel als deelnemer aan een actueel politiek debat.

Het verschijnsel *Nieuwe Vrijgestelden* is moeilijk los te zien van de recente discussie er over, die zich vooral heeft afgespeeld in kringen van *Nieuwe Vrijgestelden* zelf. Vuijsje's artikel in de Haagse Post, nu ongeveer anderhalf jaar geleden, heeft grote verontwaardiging opgeroepen, maar typerender was misschien de reactie van aarzelende instemming. In snel tempo heeft het begrip "nieuwe vrijgestelden" zich onder de beschuldigen zelf ontwikkeld tot een gangbare uitdrukking voor ironische relativering, een al weer tot cliché geworden uiting van zelfspot.

In zijn artikel liet Vuijsje er ook geen twijfel over bestaan wie hem behulpzaam waren geweest bij het vormen van zijn ideeën. Zelf afgestudeerd socioloog, voerde hij vooral sociologen en politicologen op als getuigen à charge. Aan Vuijsje's artikel waren inderdaad allerlei signalen voorafgegaan van

groeïende twijfels over de kwaliteiten en het nut van de werkzaamheden van sommige universitaire medewerkers, welzijnswerkers, sociale-academie-docenten en dergelijke. Zowel de "crises" in diverse sociale wetenschappen - met de echo's daarvan in krantencolumns - als toenemende bezorgdheid over de snel stijgende uitgaven voor wetenschappelijk onderwijs en "cultuur, recreatie en maatschappelijk werk" hadden hier voedsel aan gegeven. De opgang die het begrip "nieuwe vrijgestelden" heeft gemaakt, zo zouden we uit dit alles kunnen afleiden, duidt bovenal op desoriëntatie van sommige groepen intellectuelen, die niet zo goed weten wat ze eigenlijk doen, waarvoor en voor wie ze het doen, en op grond waarvan ze hun geprivilegieerde positie verdienen.

Deze toenemende twijfel aan de waarde van de werkzaamheden van de eigen groep heeft ongetwijfeld te maken met de groeiende massaliteit van die groep. Een paar "nieuwe vrijgestelden" kunnen zich nog uitstekend op hun gemak voelen: ze kosten niet zoveel geld, ze hebben een tamelijk unieke positie en er mag niet zo erg veel van hen verwacht worden; als ze met z'n honderden over elkaar struikelen, is dat allemaal moeilijk vol te houden. Volgens een wat kwaadaardige interpretatie zouden we dan ook kunnen veronderstellen dat het begrip "nieuwe vrijgestelden" vooral voldoet aan de behoeften van die nieuwe vrijgestelden die zich proberen te onderscheiden van "de massa" van hun collega's. Misschien is deze distinctiebehoefte nog belangrijker dan de desoriëntatie waar ik het in de vorige alinea over had. Het is in elk geval opvallend hoezeer er door nieuwe vrijgestelden zelf (volgens hun eigen definitie) in "zij"-termen over nieuwe vrijgestelden wordt geschreven.

(Zowel op de cover van het desbetreffende HP-nummer als op het boekje prijkt een jongen met de uiterlijke kentekenen van Nieuwe Vrijgesteldheid: spijkerjack, snor, halflang haar, pakje shag, plastic koffiebekertje. Maar in het eerste geval kijkt hij trots voor zich uit, in het tweede geval heeft hij (dezelfde?) de ogen neergeslagen en glimlacht hij, lijkt het, verlegen en schuldbeust. De laatste foto is trouwens onscherp, als in een film waarvan het beeld vervaagt. Het is duidelijk: de eerste slagen zijn toegebracht.)

Vuijsje gebruikte in zijn artikel het begrip "nieuwe vrijgestelden" op een erg losse manier; in dit boekje doet hij een poging het begrip een objectievere omgrenzing te geven en sociologisch te onderbouwen. Het gaat hem om de combinatie van beroepskenmerken als grote werkautonomie (waaronder geringe controle op werkverzuim), relatief hoog en verzekerd inkomen, en onduidelijke waarde van de geleverde prestaties. Aangezien deze kenmerken echter niet hoeven samen te gaan en elk voor zich variabel zijn, voelt Vuijsje zich verplicht te spreken van "gradaties van nieuwe vrijgesteldheid", - een knerpande uitdrukking, die misschien meer dan wat dan ook zegt over het uitzichtloze van de poging tot objectivering. Hoe rekbaar de term is, geeft Vuijsje zelf bijvoorbeeld aan als hij de poli-

tieke invloed van de nieuwe vrijgestelden bespreekt en daartoe de samenstelling van partijbesturen opvoert. Zo zijn bijv. volgens een enge definitie 6 van de 50 leden van het bestuur van de ARP nieuwe vrijgestelden, volgens een ruime definitie echter niet minder dan 44! In die ruime definitie blijken plotseling alle "hogere" beroepen te vallen. Zo kun je natuurlijk alles bewijzen. En terwijl hij wetenschappelijk medewerkers, naast welzijnswerkers, tot de meest "zuivere" categorieën nieuwe vrijgestelden rekent, blijkt hij in het hoofdstukje getiteld "het bevuilen van het eigen nest" weer vooral te doelen op beoefenaren van de sociale wetenschappen, nog meer in het bijzonder sociologen. Op die manier kan hij ook het gemakkelijkst een overeenkomst met welzijnswerkers suggereren.

De concentratie op sociologen heeft waarschijnlijk ook te maken met Vuijsje's al te grote neiging vanuit zijn eigen situatie te redeneren. Hij hanteert onbekommerd en als vanzelfsprekend een zo langzamerhand bekend stereotype van jonge academici, zowel wat betreft uiterlijke kenmerken ("de opkomst van het spijkerpakkenproletariaat" luidt de ondertitel van het boekje, hoewel "spijkerpakkenelite" beter op zijn plaats zou zijn; is het spijkerpak trouwens niet een beetje passé?) als wat betreft politieke overtuiging, - die is onveranderlijk links. Sterk door eigen ervaringen bepaald is vermoedelijk ook Vuijsje's overdreven aandacht voor de CPN-ideologie, hoe treffend zijn analyse van het harmonisch samengaan van radicale retoriek met verdediging van privileges hierin ook is.

Vuijsje is op zijn best als hij nuchter informatie verschaft: over de merkwaardige ontwikkeling van de positie van "wetenschappelijk ambtenaar" naar die van "wetenschappelijk medewerker", over de gunstige salarisschalen en promotieregelingen van die medewerkers, over de grote verschillen in intensiteit van het welzijnswerk tussen regio's, over de ideologie van het "particulier initiatief" in het welzijnswerk, gehandhaafd ondanks een totale financiële afhankelijkheid van de overheid. Minder geslaagd is de poging deze informatie in een theoretisch kader te plaatsen. Wat Vuijsje meedeelt over theorieën van sociale stratificatie, professionalisering en de opkomst van een zgn. "kwartaire sector" is niet alleen oppervlakkig, maar ook vrijwel onverbonden met de inhoudelijke informatie over het eigenlijke onderwerp.

Gebrek aan diepgang wreekt zich ook in de schaarse opmerkingen over ontwikkelingen op wat langere termijn. Van de opbouw van het wetenschappelijk corps zegt Vuijsje, dat deze steeds meer is gaan lijken op die van het Mexicaanse leger: meer officieren dan manschappen; maar traditionele waren er juist - om in dezelfde terminologie te blijven - bijna uitsluitend generaals, d.w.z. hoogleraren. De vroegere situatie van het welzijnswerk schetst hij als een waarin tussen cliënten en uitvoerende werkers een "hechte band" en een "grote gelijkgezindheid" bestond, - alsof het welzijnswerk niet is voortgekomen uit liefdadigheid van bezorgde burgers tegenover armen, tussen wie de sociale af-

stand enorm groot was.

Jammer is ook, dat Vuijsje nauwelijks ingaat op wat wetenschappelijk medewerkers en welzijnswerkers nu eigenlijk doen. Hij benadrukt dat de resultaten van welzijnswerk onduidelijk zijn, maar gaat er tegelijk, om niet nader aangegeven redenen, van uit dat dit werk "nodig" is. Omdat hij zo weinig zegt over de inhoud van de werkzaamheden van de beschreven beroepsgroepen, kan hij de door hem bepleite grotere controle op de werkzaamheden niet nader concretiseren, gaat hij voorbij aan andere, subtielere vormen van sociale controle dan hiërarchisch toezicht, en biedt hij geen weerlegging van het bekende argument: de aard van dit werk eist nu eenmaal een grote vrijheid.

De artikelen van Vuijsje over de nieuwe vrijgestelden waren van belang als provocerende en, wat mij betreft, nuttige en ook wel terechte aanval op een aantal geprivilegieerde beroepsgroepen. Dit boekje is in zoverre een goede aanvulling, dat het wat extra materiaal aandraagt voor die aanval en dat het hier en daar aanzetten geeft voor een sociologische studie van te weinig onderzochte groeperingen. Maar voor die studie is meer nodig, en kan een vage, retorische term als "nieuwe vrijgestelden" beter worden gemist.